

ПРОГРАМА КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ З ФІЛОСОФІЇ ДЛЯ АСПІРАНТІВ, СТАЖИСТІВ І ПОШУКАЧІВ

Програма кандидатського екзамену з філософії адресується аспірантам, стажистам та пошукувачам вченого ступеня кандидата у відповідній галузі наук. Вона створена з урахуванням стратегічних положень Державної національної програми "Освіта", вимог та рекомендацій Вищої атестаційної комісії України. Автори прагнули врахувати позитивний досвід складання аналогічних Програм Центром гуманітарної освіти АН України, кафедрами філософії філософського та гуманітарних факультетів Київського університету ім. Тараса Шевченка, фахівцями інших навчальних закладів України та зарубіжжя.

Авторський колектив з вдячністю зустрине всі зауваження і пропозиції щодо удосконалення даної програми.

Автори:

Волинка Г.І.	д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Київського педагогічного інституту, відповідальний редактор, керівник творчого колективу;
Андрущенко В.П.	д.філос.н., професор, голова експертної ради з філософії ВАК України;
Волинка М.І.	к.філос.н., викладач Київського автодорожнього інституту;
Рижко В.А.	д.філос.н., професор, директор Центру гуманітарної освіти АН України;
Федів Ю.О.	к.філос.н., доцент Київського педагогічного інституту;
Тарасенко М.Ф.	д.філос.н., професор, декан філософського факультету Київського університету;
Ятченко А.Д.	к.філос.н., доцент, провідний експерт, завідувач сектору підготовки науково-педагогічних працівників Міністерства освіти України;
Ящук Т.І.	д.філос.н., професор Київського університету.

Тематичний план

Розділ І. Історія філософії як основа філософсько-методологічної культури

1. Філософія, її походження, проблематика та функції.
2. Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування.
3. Філософія Середньовіччя, її особливості.
4. Філософські ідеї в культурі Київської Русі.
5. Західноєвропейська філософія епохи Відродження.
6. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV-XVII ст.).
7. Західноєвропейська філософія Нового часу.
8. Києво-Могилянська академія і філософія Просвітництва.
9. Німецька класична філософія, її вплив на вітчизняну філософську думку.
10. Виникнення некласичних філософських вчень у XIX ст. Марксизм, філософія життя, екзистенціалізм, психоаналіз.
11. Українська філософія XIX-XX ст. у контексті світової філософської думки.

12. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії. Діалог філософських доктрин.

Розділ II. Основні проблеми сучасної філософії і методології наукового пізнання

13. Проблема походження та існування людини. Світ людського буття.
14. Матеріально-практичні виміри людського буття.
15. Духовні виміри буття людини. Свідомість і несвідоме.
16. Людина як вольова істота. Свобода, вивір, цінності.
17. Пізнання, наука, проблема істини.
18. Творчість і філософські аспекти проблеми.
19. Людина в соціокультурному середовищі. Спілкування і розуміння.
20. Особа, суспільство, історія. Суб'єкт історичного процесу.
21. Суспільне виробництво людського життя. Проблема спрямованості історії.
22. Діалектика розвитку світу, людини, пізнання. Типи діалектики, її зміст та функції.
23. Методологічна функція філософії в науковому пізнанні.
24. Основні концепції філософської методології науки.
25. Структура наукового дослідження.

РОЗДІЛ I.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ОСНОВА ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1. Філософія, її походження, проблематика та функції

Сучасні уявлення про філософію, її особливості у порівнянні з міфом, релігією, мистецтвом і наукою. Філософія і філософствування. Смысловиттєві чинники філософствування. Концепції походження філософії. Природа філософських проблем, їх зв'язок з фундаментальними питаннями людського буття. Своєрідність філософського пізнання, особливості результатів філософствування. Філософія у сфері культури. Філософія і політика. Філософія і право. Філософія і наука. Світогляд і метод. Поняття світогляду і методології. Головні функції філософії.

2. Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування

Передумови філософії в Стародавній Індії. Ведична література про людину, її походження та існування. Упанішади. Релігійно-філософські вчення /джайнізм та буддизм/. Головні філософські школи Стародавньої Індії про людину та світ її життя.

Зародження філософії у Стародавньому Китаї. Конфуцій про людину та її виховання. Даосизм про начала буття та ідеал мудреця. Особливості філософствування.

Антична філософія, її своєрідність у порівнянні з філософією Індії та Китаю. Вчення про буття. Людина як міра усіх речей /Протагор/. Самопізнання та належне існування /Сократ/. Людина як мікрокосм /Демокрит/. Антропологічні мотиви метафізики Платона. Аристотель про взаємопризначеність душі і тіла. Антична наука і проблема методу пізнання. Образи належного існування людини в елліністичній та римській філософії /стоїцизм, епікуреїзм, скептицизм та неоплатонізм/. Особливості античної науки.

3. Філософія Середньовіччя, її особливості

Особливості середньовічного суспільства. Розвиток християнства в Західній Європі. Апологетика, патристика, схоластика. Вчення Августина про природу та людину. Душа і тіло, концепція часу. Розум і воля. Феномен сповіді. Проблема самосвідомості. Концепція історичного процесу. Боецій про терапевтичну функцію філософії щодо людини.

Особливості західноєвропейської та східноєвропейської релігійної філософії. Мусульманська та іудейська культура та філософія.

Іоанн Скот Еріугена про “розділення природи”. Ансальм Кентерберійський про онтологічне доведення буття Бога. П’єр Абеляр про діалектику. Суперечки про природу універсалій: номіналізм та реалізм. Вчення Фоми Аквінського про співвідношення віри і розуму, про єдність душі і тіла, про двоїстість істини, про співвідношення релігії і науки. Дуне Скот про свободу волі. Номіналізм В.Оккама, його значення для сучасної методології науки. Середньовічна есхатологія та теодицея.

4. Філософські ідеї в культурі Київської Русі

Особливості формування світогляду Київської Русі. Міфологічні уявлення східних слов’ян в дохристиянський, язичеський період. Елементи дуалізму. Космогонічні і космологічні погляди. "Синопис".

Розвиток письменства і літератури, його роль у формуванні світогляду.

Вплив антично-візантійської, західноєвропейської культури на становлення киеворуської культури. Специфіка світогляду давніх русичів, його морально-філософсько-теологічний синкретизм. Розуміння філософії як “любові до мудрості”. Проблема відношення людини до Бога. Християнський антропоцентризм. Творчість Ідаріона, Володимира Мономаха, Кирила Туровського, Даниїла Заточника.

Відображення ідей рівноправності, політичної самостійності, незалежності в народній творчості, в творчості мислителів – "книжників" в період формування української нації /XIV-XV ст./. “Киево-Печерський патерик”.

5. Західноєвропейська філософія епохи Відродження

Характерні риси епохи Відродження. Гуманізм і проблема цілісної людської індивідуальності /Данте, Петрарка, Альберті/. Розробка проблеми індивідуальності у платонізмі та аристотелізмі Італійського Ренесансу. Піко делла Мірандола та П’єтро Помпонаці. Реформація, її ідеї. М. Кузанський про людину як центр космічної ієрархії буття. Соціальні теорії. Н. Макіавеллі, Т. Мор, Т. Кампанелла та ін. Гуманістичні ідеї Еразма Роттердамського. Природознавчі досягнення Н. Коперніка, Й. Кеплера, Парацельса, Тіхо де Браге. Злам середньовічного уявлення про Землю як центр універсуму і про людину як царя природи. Пантеїзм Дж. Бруно. Скептицизм Н. Монтеня. Значення національних мов та народних традицій в становленні нового світобачення.

6. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV-XVII ст.)

Загальна характеристика епохи. Розповсюдження ідей гуманізму в Україні. Творчість Франциска Скорини. Ідея двоїстої істини. Скорина про значення просвіти та вченості.

Боротьба проти догм католицизму, обґрунтування православної догматики: С. Дрогобич, Р. Русин, С. Оріховський, Ш.Шимонович. Специфіка реформації в Україні. Зародження професійної філософії. Творчість І. Вишенського, С. Зизанія, З.Хопистенського, Й. Борецького, Г. Смотрицького.

7. Західноєвропейська філософія Нового часу

Особливості епохи. Формування нової парадигми філософствування. Наукова революція XVII ст. та проблема методу пізнання. Механіцизм, раціоналізм та емпіризм. Натуралістична антропологія Фр.Бекона, розробка нової моделі науки, емпіричного методу і розкриття причин помилок у пізнанні. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса, його вчення про державу. Р.Декарт про самосвідомість як сутнісну властивість людини, про катод пізнання. Психофізична проблема. Раціоналізм Декарта, його послідовники. Б.Паскаль про можливості та межі розуму. Поняття субстанції в філософії Б. Спінози. Структура світу і структура розуму. Розум і пристрасті. Необхідність, творчість, свобода. Монадологія В. Лейбніца. Проблема несвідомого. Особистісний вимір буття. Свобода, вибір, теодицея. Д. Локк і його критика теорії природжених ідей Декарта. Суб’єктивно-

ідеалістичні теорії XVIII ст. П.Бейль, Д. Берклі, Д. Юм. Проблема людини в філософії Просвітництва. Монтеск'є, Вольтер, Руссо. Французькі матеріалісти XVIII ст. про людину як складну машину. Особливості механістичної методології в гуманітарних та природничих науках.

8. Києво-Могилянська академія і філософія Просвітництва

Києво-Могилянська академія, її вплив на філософську думку українського та інших народів /Ф. Прокопович, Г. Кониський, Г. Бужинський, Л. Горка та ін./. Проблеми відношення людини і Бога, природи і духу, простору і часу, місця людини у Всесвіті. Раціоналістичний напрям філософських пошуків у Києво-Могилянській академії, їх морально гуманістична проблематика. Поширення філософських здобутків Академії за межами України. Роль народної творчості у формуванні світогляду українського народу в період становлення його державності /Запорізька Січ/. Характер національної самосвідомості. Становлення Просвітництва на Україні.

Г.С.Сковорода, його життя та філософія. Співвідношення теорії і практики. Самопізнання. Глумачення Біблії. Антитетичний метод у філософії Г.С. Сковороди. Теорія пізнання. Світ, матерія. Бог. "Філософія серця", її вплив на світову філософську думку. "Внутрішня людина". Концепція "сродної" праці. Есхатологічні погляди Г.С. Сковороди.

Пантеїзм. Релігійно-ідеалістичний ухил філософської тематики XVIII ст.

9. Німецька класична філософія, її вплив на вітчизняну філософську думку

Місце німецької класичної філософії в історії філософської думки "Коперніканський переворот" І.Канта. Людина як "громадянин двох світів". Природа і свобода. Теоретичний та практичний розум. Діяльно-творча основа буття у філософії Й.Г. Фіхте. Суб'єктивна діалектика. Філософія тотожності Ф.В.Й. Шеллінга. Г.В.Ф. Гегель, його філософська система та метод. Людина як суб'єкт духовної діяльності, що створює світ культури. Гегель про закономірності становлення сутності людини. Тотожність буття і свідомості. Діалектика Гегеля. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха. Людина як природна, чуттєво-тілесна істота. Чуттєвість і розум. Спілкування та існування людської сутності. Любов як основа спілкування. Універсальність людини. Л. Фейєрбах і криза класичної філософії. Проникнення ідей німецької класичної філософії в Україну (П. Лодій, І. Шад, Д. Велланський (Кавунник) та ін.).

10. Виникнення некласичних філософських вчень в XIX ст. Марксизм.

Філософія життя, екзистенціалізм, психоаналіз

Передумови становлення марксизму та його філософії. Проблема відчуження людини, її пригноблення і свободи. Ідея самозвільнення індивідів. Соціально-практична орієнтація марксистської філософії. Нова концепція соціального буття. Категорія практики. Ідея принципової відмінності буття та свідомості. Два типи суспільних відносин. Поняття ідеології та перетвореної форми свідомості. Суспільний поступ як природничо-історичний процес, його закони та суб'єкт. Походження людини. Матеріалістичне розуміння історії. Револьюційність практики як засобу досягнення комуністичного ідеалу. Концепція матеріалістичної діалектики, її зміст. Роль Г.В. Плеханова і російських марксистів у пропаганді марксистської філософії. Розвиток філософії марксизму В.І. Леніним. Діалектична методологія пізнання. Вплив марксистської філософії на інші філософські доктрини.

Антираціоналістична установка філософії життя. Проблема нерационального /воля, почуття, інтуїція, несвідоме/. Людина як суб'єкт воління, світ як воля і уявлення /А. Шопенгауер/. Людина як "велика обіцянка". Ідея надлюдини в філософії Ф. Ніцше. Людське життя як культурно-історичний процес /В. Дільтей/.

Зародження екзистенціалізму. Екзистенціалізм С. К'єркегора як заперечення зведення людини до часткового моменту абсолютної ідеї. Людина як духовна істота, здатна до вибору і самовизначення. Проблема екзистенціальної істини.

Ідея несвідомого і психоаналіз З. Фрейда. Структура психіки за Фрейдом. Психоаналітична онтологія людського буття. Феноменологія несвідомого. Психоаналіз і проблема антропосоціогенезу.

11. Українська філософія XIX-XX ст. в контексті світової філософської думки

Особливості української духовності на межі XIX-XX ст. Проблеми людини та нації в творчості Кирило-Мефодіївського товариства. К. Костомаров про український народний характер. Т. Шевченко як філософ. "Філософія серця" П. Юркевича, його ставлення до антропологічного матеріалізму Л. Фейєрбаха та М. Чернишевського. Екзистенціальні мотиви в творчості Юркевича.

Вплив "філософії серця" на формування "російського космізму", філософії всеєдності В. Соловйова, "філософії спільної справи" М. Федорова, на філософські погляди К. Цюлковського, О. Чижевського, М. Холодного .

В. Вернадський про феномен життя, Всесвіт, людство і ноосферу. Вплив поглядів В. Вернадського на світову філософську думку.

"Філософія серця" і російськомовна школа "київського гуманізму". Л. Шестов як один з фундаторів сучасного екзистенціалізму. Проблема людини, сенсу історії та творчості в філософії Н. Бердяєва, С. Франка, Н. Лоського, П. Флоренського, С. Булгакова, Л. Карсавіна, В. Розанова.

Філософія І. Франка, вплив марксизму та позитивізму на її формування. Проблема поступу, людини та свободи. Філософські погляди Л. Українки, П. Грабовського і М. Коцюбинського. Соціально-філософські ідеї М. Драгоманова, їх вплив на розвиток слов'янського менталітету. Концепція національної еліти в історіософії В. Липинського та в політології Д. Донцова. Д. Чижевський про чинники формування української духовності. Вплив Д. Чижевського на європейську духовну культуру. Ідейні взаємозв'язки з російськомовними мислителями. Філософські погляди українців діаспори на особливості української ментальності.

12. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії.

Діалог філософських доктрин

Плюралізм течій сучасної філософії. Проблема людини як один з головних напрямів їх взаємодії.

Антропологічна філософія. Н. Валер про природу людини та її місце у Всесвіті. Послідовники Шелера в пошуках сутнісних рис людини /Г. Плеснер, А. Гелен/. Феномен людини в християнському еволюціонізмі П. Тейяра де Шардена. Структурна антропологія К. Леві-Строса.

Сучасна марксистська філософія про людину, її сутність та буття. Л. Альтюссер про антропологічну орієнтацію "молодого" Маркса. Марксизм і Франкфуртська школа. Особливості онтології людського буття за Д. Лукачен. Розвиток діалектико-матеріалістичної філософії в сучасних умовах.

Феноменологічна філософія про світ людського життя. Основи феноменології Е. Гусерля. Життєвий світ як основа суб'єктивності. Вплив феноменології на сучасну філософію. Філософські погляди Г. Шпета та О. Лосева. Особливості феноменологічної методології.

Екзистенціалізм Н. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра, Л. Камю, К. Ясперса. Головна онтологічна проблема екзистенціалізму. Людина в загальній структурі буття. Сенс існування. Трансценденція. Проблема свободи. Екзистенція і комунікація. Російськомовний екзистенціалізм. Екзистенціальні тенденції Київської філософської школи. Проблема синтезу екзистенціалізму з марксистською філософією.

Еволюція релігійної філософії у ХХ ст. Неотомізм, його антропоцентрична переорієнтація. Проблема співвідношення віри, знань і цінностей у житті людини. Персоналізм. Особа як унікальна суб'єктивність, шляхи її самореалізації. Філософські погляди П. Флоренського та С. Булгакова.

Неофрейдизм. Проблема душі сучасної людини, психіка з енергетичної точки зору, структура і архетипи колективного несвідомого у філософії К. Юнга. Поняття "соціального характеру" в філософії В. Фромма. Любов як найвища цінність.

Антропологічні орієнтації філософської герменевтики, прагматизму та неопозитивізму. Спілкування і розуміння. Проблема істини. Людина як суб'єкт пізнання. Критерій істини. Істинність філософського знання. Логіко-методологічні школи у Львові та Києві.

РОЗДІЛ II

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

13. Проблема походження та існування людини. Світ людського буття

Філософський аспект проблеми походження людини. Два підходи до розв'язання проблеми: натуралістичний та супранатуралістичний. Походження людини: необхідність чи випадковість?

Натуралістична антропософія. Діалектика природи і проблема походження людини. Значення природничих наук. Можливості і межі палеоантропології у поясненні витоків людини. Трудова концепція антропогенезу Ф. Енгельса, моральна гіпотеза виникнення людини З. Фрейда. Виникнення людини і становлення символічної діяльності /Е. Кассіреп/.

Релігійна антропософія, ортодоксальна доктрина походження людини та її сучасні модифікації. Християнський еволюціонізм П. Тейяра де Шардена про походження та мету існування людини. Духовно-матеріальна природа людини за М. Шелером та його послідовниками. Супранатуралістичні погляди на природу людини в вітчизняній філософії.

Витоки проблеми буття взагалі. Сутність світу і сутність людини, їх кореляція. Різноманітність вимірів світу людського буття.

Природний вимір світу. Поняття природи. Проблема життя. Природні передумови існування людини, обмеженість, розуміння людини як суто природної істоти /Л. Фейєрбах/. Природа і свобода. Концепції антивітального призначення людини /М. Шелер, Л. Клагес/. Ідеї панпсихізму та пантеїзму.

Життєвий світ як культура. Поняття культури, її "надприродні", духовні аспекти. Культура як ґрунт людського існування, культурні модальності людського буття. Предметність і процесуальність культури. Суспільні детермінанти та можливості включення людини в культуру.

Життєвий світ як соціум. Поняття суспільства та суспільного буття. Діяльність, свідомість, розуміння, спілкування. Історичність буття суспільства.

Світ як сукупна реальність. Смысл світу. Проблема субстанції. Матеріалістичний та ідеалістичний монізм. Головне питання метафізики. Поняття матерії, його історичний генезис. Поняття про дух і душу в історії філософії. Необхідність та можливість в бутті світу.

Рух, час та простір. Критерії субординації форм розвитку матерії та духу. Головні концепції розвитку. Діалектика та метафізика про процесуальність буття світу.

Дві концепції людського існування: субстанціалістська та екзистенціальна. Буттєвість людини як модус субстанції. Буття як свобода. Буття і самореалізація. Головні аспекти самореалізації людини. Конечність людського існування та його сенс.

14. Матеріально-практичні виміри людського буття. Начала праксеології

Буття як діяльність. Концепція діяльнісної сутності людини, її межі. Діяльність і споглядання. Види діяльності – духовна та практична. Постановка проблеми практики в марксистській філософії, інших філософських доктринах.

Практика як основа життєдіяльності людини. Структура практики. Труд і спілкування. Необхідність і свобода в практичній діяльності. Проблема вибору. Вибір і цілепокладання. Особливості практичної свідомості.

Практика і культура. Людинотворча функція практики. Індивідуальні та суспільні сторони практики. Практика і онтологія суспільного буття. Ціннісно-духовні орієнтири суспільної практики.

15. Духовні виміри буття людини. Свідомість і несвідоме

Духовна діяльність, її особливості. Категорія "дух", її роль в осмисленні внутрішнього світу людини. Ідеальне, його природа. Дух і душа. Феноменологія руху. Духовно-практичне перетворення дійсності. Проблема походження та сутності духовного.

Дух і свідомість. Походження та сутність свідомості як філософська проблема. Головні концепції походження свідомості. Свідомість як субстанція. Свідомість як функція мозку і відображення дійсності. Марксистська концепція свідомості. Феноменологічна концепція свідомості. Свідомість та буття у світі. Самосвідомість, її форми та структура, предметність та рефлексивність.

Феномен несвідомого, його природа та функції. Місце несвідомого в духовному світі людини. Роль несвідомого в людському бутті. Деякі шляхи впливу на несвідоме /аутотренінг, медитація, молитва/.

Суспільна та індивідуальна свідомість і несвідоме. Архетипи колективного несвідомого. Форми суспільної свідомості, духовність суспільства. Політична свідомість і діяльність. Правосвідомість. Мораль як регулятор життєдіяльності. Естетична свідомість і освоєння світу. Специфіка релігійної свідомості. Феномен революційної свідомості.

16. Людина як вольова істота. Свобода, вибір, цінності

Воля як сутнісна властивість людини. Концепції волі в історії філософії. Воля і розум. Воля як практична духовність. Свобода волі. Воля і свавілля. Волюнтаризм проти раціоналізму: воля як найвищий принцип буття і свідомості. Добро і зло. Вибір як сутність вольового акту. Вибір, самопроєктування і самоздійснення людини. Вибір, свобода, відповідальність.

Тягар свободи, феномен конформізму. Проблема абсолютів, здатних правильно зорієнтувати вибір. Знання і цінності, суще і належне. Вибір з огляду на оцінку та цінність. Світ цінностей, спосіб його буття, рівні та структура. Основи аксіології як науки про цінності.

17. Пізнання, наука, проблема істини

Пізнання в контексті людського існування. Пізнання як – напрям самореалізації людини. Головне питання гносеології. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Дві концепції пізнавального процесу: пізнання як відображення і пізнання як творчість; проблема їх синтезу. Моделі суб'єкта пізнання, що випливають з цих концепцій. Форми пізнавальної діяльності. Буденне, релігійне, художнє пізнання.

Наука як спеціалізована форма пізнавальної діяльності. Особливості наукових знань. Рівні пізнання в науці. Філософія та методологія науки про істину та її критерії. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина та суспільство як об'єкти соціального пізнання. Роль суспільних інтересів та потреб в пізнанні соціального буття. Співвідношення пізнання і оцінки.

Істина, її концепції. Прагматична теорія істини (В. Джеймс). Істина як відповідність (Б. Рассел). Істина як узгодженість. Істина як процес. Проблема об'єктивної істини та її критеріїв у ціннісно орієнтованому пізнанні, істина і метод пізнання. Істина та буття.

18. Творчість: філософські аспекти проблеми

Феномен творчості. Творчість як найбільш адекватна форма людського існування. Головні концепції творчості в історії філософії. Передумови та онтологічний сенс творчості. Етапи і структура творчого процесу. Особливості творчої думки. Мислення і матеріально-предметна діяльність. Дотепність. Мислення, свідомість та несвідоме у творчості. Творчий ерос і архітектонічний інстинкт. Натхнення. Творча воля. Талант і хист як соціокультурний феномен. Творча інтуїція. Інсайт. Еволюція і творчість, детермінізм і свобода. Проблема детермінантів творчості. Творчість, свобода, об'єктивація і комунікація. "Трагедія" творчості. Творчий задум та його здійснення. Евристика. Розвиток творчих здібностей людини. Спеціальні методики творчої діяльності. Творчість - найвища форма активності людини.

19. Людина в соціокультурному середовищі. Спілкування і розуміння

Головні напрями в осмисленні соціокультурного виміру світу. Марксизм, онтологічна школа /О. Шпенглер та ін./, "філософія життя", неокантіанство, структурно-функціональний аналіз. Франкфуртська школа, соціологія Й.Вебера, екзистенціалізм. Проблемність буття людини у соціокультурному середовищі. Відчуження та шляхи його подолання. Конфлікти, методи їх розв'язання. Колективність.

Організація колективу як примусовість і організація як гармонія інтересів. Проблема засвоєння та відтворення культури людиною. Категорії культури. Розпредмечення соціокультурних цінностей і становлення людини особою. Особа як самоцінна і самодостатня істота. Унікальність і самототожність особистості. Проблема інтерсуб'єктивності як основи спілкування. Концепції спілкування. Методики спілкування. Розуміння як метод пізнання іншого і суто людське ставлення до дійсності. Розуміння і саморозуміння. Філософська герменевтика, її можливості і межі.

20. Особа. Суспільство, історія. Суб'єкт історичного процесу

Основні проблеми і напрями розвитку суспільно-філософської думки на сучасному етапі. Значення проблеми особистості як основи усіх напрямів соціальної філософії. Наука, утопія, суспільна міфологія. Соціальна філософія як раціональний спосіб самоусвідомлення суспільного буття особи, смислоутворюючих, ціннісних констант її життя.

Історія суспільства та історія природи. Історія та філософія історії. Головні концепції філософії історії, історична необхідність.

Причинність та доцільність. Суб'єкт історії, суспільна детермінація включення людини в суспільну діяльність. Закони та рушійні сили історії, проблема її смислу. Необхідність і свобода. Потреба у свободі як показник розвинутої особи. Свобода і відповідальність в історії.

21. Суспільне виробництво людського життя. Проблема спрямованості історії

Суспільне виробництво, як соціально-філософська категорія. Технологічні, суспільні, людські "виміри" виробництва, його структура, тенденції розвитку. Людина як основа, мета і засіб виробництва. Духовне виробництво, його специфіка.

Співвідношення технологічного і суспільно-економічного способів виробництва, їх історичні типи. Сутність і структура продуктивних сил. Діалектика продуктивних сил і суспільних форм їх розвитку. Технологічні і соціальні революції; проблема їх співвідношення. Сутність і природа НТР.

Теорії науково-технічного прогресу в концепціях індустріального і постіндустріального суспільства. Людина і праця в творах М. Хайдеггера, К. Ясперса, Л. Мемфорда, О.Тофлера та ін.

Технологія і культура. Проблема етики науково-технічної творчості.

Проблема спрямованості історії, становлення ідей суспільного прогресу. Антична філософія: ідеї регресу і циклічності поступу /Гесіод, Платон, Аристотель, Сенека, Полібій/. Провіденціалізм християнської історіософії, есхатологія. Ідея прогресу в філософії Просвітництва, німецькій класичній філософії та в марксизмі.

Еволюціонізм в ХХ ст. Глобальні проблеми ХХ ст. та головні суспільно-політичні процеси. Проблема "ціни" прогресу, суспільні ідеали і прогрес. Добро і зло в історії. Майбутнє людства як предмет дослідження та прогнозування.

22. Діалектика розвитку світу, людини, пізнання.

Типи діалектики, її зміст та функції

"Людина - світ" як предметне поле філософії. Принципова суперечливість понять "світ в цілому" і "людина як мікрокосм". Суперечність і процесуальність буття світу і людини. Два способи філософського осягнення буття; метафізика і діалектика. Софійна природа діалектики. Епістемна природа метафізики як вчення про незмінні основи світу. Метафізичний спосіб мислення, його межі.

Діалектика як вчення про розвиток і спосіб філософствування. Зміст та різновиди діалектики. Категорії. Проблема законів діалектики. Закон взаємного переходу кількості та якості. Закон єдності та боротьби протилежностей. Закон заперечення заперечення. Філософські суперечки навколо законів діалектики та її принципів. Модифікації діалектики в сучасних філософських доктринах.

Людський компонент діалектичної філософії як відображення процесу буття людини у світі. Інваріанти змісту різних типів діалектики. Функції метафізичної та діалектичної філософії щодо наукового пізнання.

23. Методологічна функція філософії в науковому пізнанні

Наука як об'єкт філософського дослідження. Типологія філософських і методологічних проблем науки. Аналіз ситуацій їх виникнення, особливостей прояву та шляхів розв'язання. Філософські засади науки. Філософія як рефлексія над наукою. Прогностична місія філософської рефлексії. Філософія і наукова творчість. Ризик творчої особистості, "ідеального" вченого. Філософія як засіб включення наукового пошуку у широкий соціокультурний контекст. Евристика наукового пошуку. Філософія як засіб адаптації наукових знань культурою та світоглядом.

Особливості методологічного мислення сучасної науки. Стиль мислення і філософія. Взаємодія наук як фактор їх розвитку, методологічна єдність і багатоманітність сучасної науки. Міграція методів, засобів і концептуальних схем із однієї галузі знання в іншу. Методологічне значення діалектики єдності і багатоманітності наук.

24. Основні концепції філософської методології науки

Позитивізм ХІХ ст. Вчення про науку в філософії О. Конта. Еволюціонізм Г. Спенсера. Індуктивізм /Д. Мілль, І. Джевонс/. Концепція філософії науки К. Маха. Проблеми філософії науки у неокантіанстві Марбургської /Коген, Наторп, Кассіпер/ та Баденської /Віндальбанд, Ріккерт/ шкіл.

Марксизм. Філософська концепція науки в працях К. Маркса і Ф. Енгельса. Категоріальні засади наукового мислення. Соціально-практичні основи науки. Проблема деполітизації методології К.Маркса.

Неопозитивістські концепції методології науки /Б. Рассел, М. Шлік, Л. Вітгенштейн, Р. Карнап, Ф. Франк/. Концепція розвитку наукового знання К.Поппера. Теорія наукових революцій Т. Куна. Концепція П. Фейєрабенда. Еволюційна модель Ст. Тулміна.

Філософія науки Г.Башляра та А.Уайтхеда. Співвідношення наукової думки і наукового духу. Концепція "нового раціоналізму". "Новий образ" науки. Проблема зв'язку філософії (метафізики) і науки.

Методологічні ідеї філософії структуралізму, феноменології та герменевтики.

Етика та праксеологія науки. Проблема гармонії істини, добра та краси в творчості вченого. Свобода наукового пошуку та соціальна відповідальність науковця.

25. Структура наукового дослідження

Анатомія науки. Наукове знання і науковий метод, їх структура. Наукові абстракції. Науковий текст. Інфраструктура науки. Основні форми наукового пізнання (факт, гіпотеза, закон, теорія, концепція).

Основні процедури наукової діяльності (спостереження, вимірювання, збір даних, опис, експеримент, пояснення тощо). Наукові методики як засіб пізнання. Зв'язок гносеологічного, соціологічного, онтологічного, антропологічного, аксіологічного методологічного і психологічного аспектів наукового пошуку.

Філософські дискусії про засади і структуру наукового дослідження. Системний характер дослідницької діяльності. Наукова проблема і гіпотеза. Особливості емпіричного і теоретичного етапів. Вибір предмету, засобів і методів дослідження. Класифікація спеціальних наукових методів. Виклад та обґрунтування наукових результатів.

Загальні принципи та концептуальні засади наукового дослідження, їх філософське підґрунтя.

Орієнтовний список

основних джерел до програми кандидатського іспиту з філософії

1. Августин А. Исповедь. - М., 1991.
2. Аристотель Метафізика // Аристотель. Соч. в 4-х т. Т. 1. - М., 1976.
3. Бердяев Н. О. Філософія свободи. // Бердяев Н. А. Філософія свободи. Смысл творчества. - М., 1989.
4. Бекон Ф. Новий Органон // Бэкон Ф. Соч. в 2-х т. Т.2. - М., 1972.
5. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму // Вебер М. Избр. произведения. - М., 1990.
6. Гегель Г.В.Ф. Енциклопедія філософських наук // Гегель Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики. - М., 1974.
7. Гуссерль Е. Формальна і трансцендентальна логіка // Читанка а історії філософії, в 6-ти книгах. Книга VI. Зарубіжна філософія ХХ ст. - Київ, 1993.
8. Декарт Р. Начала філософії // Антологія мировой философии. В 4-х т. - Т. 2. - М., 1970.
9. Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране. - К., 1991.
10. Камю А. Міф про Сизифа. Ессе про абсурд. // Камю А. Бунтующий человек. - М., 1990.
11. Кант І. Критика чистого розуму. // Кант И. Соч. в 6-ти т. Т. 3. - М., 1964.
12. Конинський Г. Загальна філософія поділена на чотири відділи. Відділ "Моральна філософія або етика" // Твори в 2-х т. Т. 1. - К., 1990.
13. Кузанський М. Про вчене незнання // Соч. в 2-х т. Т. 1. - М., 1979.
14. Кун Т. Структура научных революций. - М., 1977.
15. Лейбніц Г.-В. Монадологія. // Соч. в 6-ти т. Т. 1. - М., 1983.
16. Ленін В. І. Карл Маркс // Повн. збір. твор. Т. 23.
17. Маркс К. Економічно-філософські рукописи 1844 року // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т. 42.
18. Ніцше Ф. Так говорив Заратустра. - М., 1991.

19. Ортега-і-Гассет Х. Нові симптоми // Читанка з історії філософії. Книга VI. Зарубіжна філософія XX століття. - К., 1993.
20. Платон Банкет. Тімей // Читанка з історії філософії, книга I. Філософія Стародавнього світу. - К., 1992.
21. Поппер К. Логика и рост научного познания. - М., 1983.
22. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм - це гуманізм // Читанка з історії філософії. Книга VI. Зарубіжна філософія XX століття. - К., 1993.
23. Сковорода Г.С. Тлумачення Плутарха про тишу серця // Твори. Т.2. - М., 1973.
24. Соловьев В.С. Оправдание добра // Собр. соч. Т. 1. - М., 1989.
25. Спиноза Б. Этика // Онтология мировой философии. В 4-х томах. Т. 2. - М., 1970.
26. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. - М., 1984.
27. Фейербах Л. Основные положения философии будущего // Избр. филос. произв. Т. 1. - М., 1955.
28. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. - К., 1989.
29. Франко І. Що таке поступ? // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. Т. 45.
30. Фромм Э. Искусство любить // Фромм Э. Душа человека. - М., 1992.
31. Хайдеггер Й. Що таке метафізика? // Читанка з історії філософії. Книга VI. Зарубіжна філософія XX століття. - К., 1993.
32. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. - К., 1992.
33. Шевченко Т. Г. Щоденник. - К., 1981.
34. Шелер Й. Походження людини в Космосі // Читанка з історії філософії. Книга VI. Зарубіжна філософія XX століття. - К., 1993.
35. Шопенгауэр А. Афоризмы житейской мудрости // Шопенгауэр А. свобода воли и нравственности. - М., 1992.
36. Юнг К. Г. Проблема души современного человека // Философские науки. - 1989. - № 5.
37. Ясперс К. Философская вера // Ясперс К. Смысл и назначение истории. - М., 1991.

Підручники та навчально-методичні посібники

1. Філософія. Курс лекцій. Навчальний посібник / Бичко І. В.- та ін. / - К., 1991.
2. Введение в философию. Учебник для высших учебных заведений в двух частях / Под. общей редакцией И. Т. Фролова / - М., 1989.
3. Мир философии. Книга для чтения. В 2-х частях. - М., 1991.
4. Мотрошилова Н.В. Рождение и развитие философских идей / Историко-философские очерки и портреты / - М., 1991.
5. Антология мировой философии. В 4-х т. - М., 1969-1972.
6. Вступ до філософії. Навчально-методичний посібник. / Під заг. ред. Волинки Г. І. / : - К., 1993.
7. Читанка з історії філософії. У 6 кн. / Під ред. Волинки Г. І. / : - Книга 1 Філософія Стародавнього світу. - К., 1992; - Книга VI. Зарубіжна філософія XX століття. - К., 1993.
8. Философский энциклопедический словарь. - М., 1993.